

Слідчий експеримент – процесуальні аспекти

О. І. Котюк

асистент кафедри правосуддя юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті запропоноване визначення слідчого експерименту, його мети, фактичних та процесуальних підстав. Вносяться пропозиції, спрямовані на вдосконалення підходів до оцінки його ходу та результатів.

Ключові слова: слідчий експеримент, мета і завдання, фактичні та процесуальні підстави, особливості оцінки ходу і результатів.

В статье предложено определение следственного эксперимента, его цели, фактических и процессуальных оснований. Внесены предложения, направленные на совершенствование подходов к оценке его хода и результатов.

Ключевые слова: следственный эксперимент, цель и задачи, фактические и процессуальные основания, особенности оценки хода и результатов.

In the article the definition of investigation experiment, its purposes, actual and judicial grounds has being proposed. Suggestions, which are aimed on developing of scientific approaches to the estimation of its process and results, are made.

Keywords: investigation experiment, aim and tasks, actual and judicial grounds, features of the estimation of its process and results.

Поява в Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) такої нової слідчої дії, як слідчий експеримент, зумовлює необхідність аналізу особливостей її процесуальної регламентації, а також оцінки його ходу та результатів.

Зокрема, згідно з частиною 1 статті 240 КПК України «З метою перевірки і уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, слідчий, прокурор має право провести слідчий експеримент шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань» [6, с. 128]. Але, якщо врахувати, що з метою перевірки і уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення можуть проводитися й інші слідчі дії, то дане формулювання мети слідчого експерименту є спірним. А при її визначенні слід виходити з того, що експеримент (від лат. *experiri, experimentum* – перевірка, випробування, дослід) – являє собою науковий дослід, що полягає у цілеспрямованому вивченні явища у чітко запрограмованих умовах, які дають можливість стежити за ходом його зміни, активно впливати на нього та відтворювати його кожен раз, за наявності тих же умов, коли у цьому є необхідність [4, с. 680].

Отже, експеримент є одним із загальнонаукових методів, що являє собою штучне, цілеспрямоване, багатократно повторюване за різних, завчасно визначених умов, проведення певного випробування чи дослідів.

Його метою є підтвердження чи спростування наявної гіпотези щодо природи явища, його сутності, можливих шляхів управління ним тощо.

Цінність експериментального методу дослідження проявляється в тому,

що він: 1) дає можливість дослідити об'єкт у т. зв. чистому вигляді, тобто виділити його з багатоманітності інших об'єктів і вивчати його ізольовано як від них, так і від пов'язаних з ними причин і наслідків, що унеможливає істотний вплив на його результати випадкових факторів; 2) дає можливість багатократного проведення дослідів у програмовано змінюваних, у тому числі й екстремальних умовах, що сприяє глибшому проникненню в сутність досліджуваного явища та дає можливість пересвідчитись в стійкості та достовірності отриманих результатів. Водночас він має обмежену сферу застосування, оскільки експериментальні дії можуть бути суспільно небезпечними.

Отже, слідчий експеримент базується на експерименті як загальнонауковому методі пізнання, який у судочинстві може використовуватися у формі: 1) окремої слідчої дії; 2) окремого тактичного прийому під час проведення слідчих дій; 3) складової експертного дослідження.

При визначенні слідчого експерименту виходять з того, що – це слідча дія, яка полягає в проведенні спеціальних дослідів, випробувань з метою отримання нових і перевірки наявних доказів, а також перевірки і оцінки слідчих версій про можливість або неможливість існування тих чи інших фактів, які мають значення для справи [1, с. 5]; це процесуальна дія, що полягає в проведенні слідчим дослідів у спеціально створених умовах, максимально наближених до досліджуваної події [9, с. 329]; це слідча дія, що проводиться з метою з'ясування об'єктивної можливості обставин, що мають істотне значення для справи шляхом відтворення перевірюваної події та проведення дослідів [3, с. 321]; це окрема слідча дія, яка полягає у здійсненні дослідів з метою пе-

ревірки того, чи могли відбутися за певних умов ті або інші події та яким саме чином [5, с. 246]; це самостійна слідча дія, яка проводиться з метою перевірки й уточнення наявних та отримання нових доказів шляхом відтворення обставин події та проведення дослідних дій за умов, у яких відповідні дії могли відбуватися [11, с.7]; це слідча дія, спрямована на перевірку наявних доказів і заснованих на них версій про можливість існування тієї або іншої події (або вчинення певних дій) і здійснюване шляхом проведення спеціальних дослідів в умовах, що відповідають умовам справжньої події [2, с. 43].

Серед завдань слідчого експерименту розрізняють: 1) перевірку і уточнення зібраних у справі доказів; 2) отримання нових доказів; 3) перевірку слідчих версій; 4) виявлення причин та умов, що сприяли скоєнню злочину.

Але, якщо згідно з частиною 1 статті 240 КПК України слідчий експеримент, крім «проведення необхідних дослідів чи випробувань», проводиться й «шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події», то це означає, що у нього тепер включено й таку слідчу дію, як відтворення обстановки та обставин події, яка була передбачена ст. 194 КПК 1960 р. [8, с.116] і у складі якої розрізняли й слідчий експеримент. А іноді в його складі вбачають і перевірку показань на місці [7, с. 535].

Отже, якщо сутністю слідчого експерименту є отримання фактичних даних саме експериментальним шляхом, то передумовами для його проведення є: а) необхідність отримання відповідних фактичних даних; б) наявність даних про те, що дослідним шляхом такі дані буде отримано; в) неможливість їх отримання шляхом проведення інших слідчих дій; г) можливість відтворення умов, в яких відбувалась справжня подія.

Слід зазначити, що переліку обставин, які можуть бути предметом слідчого експерименту, у ст. 240 КПК не визначено. А, наприклад, згідно зі ст.181 КПК РФ при цьому перевіряється можливість сприйняття яких-небудь фактів, вчинення певних дій, настання якої-небудь події, а також виявляються послідовність події, що відбулася, і механізм утворення слідів [12, с. 96].

Водночас з сутнісного погляду, проведення слідчого експерименту зумовлюється необхідністю перевірки або об'єктивної можливості існування певних обставин чи явищ, або встановлення їх змісту чи механізмів настання, про які слідчий отримав інформацію в ході проведення інших слідчих дій. Тому найчастіше в ході цієї слідчої дії перевіряється: а) можливість існування в минулому окремих явищ; б) чи могла конкретна особа в певних умовах сприйняти ту чи іншу подію або об'єкт (наприклад, чи міг свідок в описаних ним умовах і з вказаної відстані побачити факт передачі певного об'єкта однією особою іншій, чи могла особа, перебуваючи в одній кімнаті, чути розмову, яка відбувалася в іншій кімнаті тощо); в) можливість здійснення певних дій в даних умовах (взагалі або конкретною особою), в тому числі перевірки професійних чи інших навичок людини (проникнути певним чином в приміщення, виготовити певний об'єкт, визначити на слух характер пошкоджень агрегатів тощо); г) об'єктивна можливість подій чи дії (чи може відбутися самозаймання певної речовини за відповідних умов, чи може об'єкт впасти з висоти саме на те місце, де його знайшли); г) встановлення окремих обставин – механізму або послідовності якої-небудь події в цілому або її окремих етапів (в тому числі механізму утворення слідів – механічних, електричних, теплових тощо); як відбувалася певна подія (наприклад,

поширювався вогонь на місці пожежі тощо); часу, необхідного для вчинення певної дії (наприклад, переходу чи переїзду з одного місця в інше) тощо.

Що ж до уточнення даних, отриманих в ході проведення інших слідчих дій, то під ними мається на увазі з'ясування окремих обставин справи, що додатково, точніше характеризують основні обставини.

Отже, викладене дає підстави для висновку, що слідчий експеримент – це процесуальна дія, метою якої є перевірка чи уточнення експериментальним шляхом фактичних даних, отриманих в ході слідства.

Фактичною підставою проведення слідчого експерименту є необхідність перевірки й уточнення експериментальним шляхом фактичних даних, що отримані в ході слідства, та наявність підстав вважати, що його мета буде досягнута.

Загальними процесуальними підставами слідчого експерименту є наявність такої слідчої дії у КПК (ст. 240), наявність відкритого провадження у справі та наявність процесуальних повноважень особи на його проведення.

Що ж до спеціальних підстав слідчого експерименту, то за загальним правилом, ні відповідної постанови, ні санкції прокурора, ні рішення суду для його проведення не потрібно. Водночас згідно з ч. 5 ст. 240 «Слідчий експеримент, що проводиться в житлі чи іншому володінні особи, здійснюється лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, або прокурора, яке розглядається в порядку, передбаченому цим Кодексом, для розгляду клопотань про проведення обшуку в житлі чи іншому володінні особи». Крім того, у випадках, коли експеримент вимагає залучення великої кількості учасників, вико-

ристання громадських місць, було б до речним керуватись ч. 3 ст. 110 КПК України винести відповідну постанову, в резолютивній частині якої зобов'язати відповідні установи та посадових осіб надати слідчому необхідне сприяння.

Обов'язковими учасниками слідчого експерименту є слідчий та поняті (ч. 7 ст. 223 КПК України). А згідно зі статтею 240 КПК України за необхідності він може проводитися за участю спеціаліста (ч. 2). До участі в слідчому експерименті можуть бути залучені підозрюваний, потерпілий, свідок, захисник, представник (ч. 3).

Участь підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого і свідка в слідчому експерименті є необхідним у разі коли: без них неможливо провести дослідні дії, зокрема чи має певна особа професійні або інші навички; без них неможливо відтворити обстановку і умови, необхідні для проведення дослідів; вони залучаються для участі в слідчому експерименті з тактичних міркувань.

Згідно з частиною 4 статті 240 КПК України обов'язковою процесуальною вимогою щодо проведення слідчого експерименту є те, що він допускається за умови, коли при цьому не створюється небезпека для життя і здоров'я осіб, його учасників чи оточуючих, не принижуються їхні честь і гідність, не завдається шкода.

З тактичних міркувань, що забезпечує об'єктивність результатів експерименту, слід дотримуватись таких правил: 1) його слід проводити в умовах і обстановці, максимально наближених до тих, у яких відбулася подія (на тому ж місці і в той же час, у тій же обстановці, з використанням тих же або однорідних знарядь і засобів, які застосовувались при скоєнні злочину), що забезпечує об'єктивність його результатів; 2) враховувати умови, які реконструювати неможливо; 3) при визначенні учасників слідчого

експерименту брати до уваги, участь яких осіб у цій слідчій дії є обов'язковою; 4) забезпечити участь понятих, кількість яких залежить від умов експерименту. 5) учасників розташувати саме так, як вони про це повідомили; 6) досліди повторювати кілька разів, змінюючи їх умови (спрощуючи або ускладнюючи їх), для того, щоб виключити можливість випадкового результату [10, с.153]; 7) дослідні дії проводити поетапно, що сприяє сприйняттю експерименту в усіх його деталях, полегшує оцінку як самих дослідів, так і досягнутих результатів, сприяє точній та повній фіксації його ходу і результатів.

Оцінка ходу і результатів слідчого експерименту передбачає розв'язання таких завдань, як: 1) визначення правильності мети, завдань та фактичної підстави його проведення; 2) визначення відповідності умов його проведення тим, у яких відбувались обставини, що перевіряються; 3) аналіз змісту, ходу і результатів експериментальних дій; 4) визначення ступеня об'єктивності та достовірності їх результатів, що виключало б їх випадковість; 5) перевірка, чи всі можливі способи фіксації були використані, якщо виходити з наявних засобів та тих умов, у яких проводились досліди; 6) визначення доказового значення фактів, встановлених з їх допомогою та можливості їх використання в подальшому доказуванні у справі; 7) визначення відповідності отриманих даних іншим наявним у справі доказам; 8) визначення відповідності порядку організації і проведення слідчої дії умовам, визначеним законом.

А якщо серед завдань слідчого експерименту розрізняють ті, що були спрямовані на встановлення об'єктивної можливості того чи іншого факту, і ті, які були спрямовані на встановлення його змісту або процесу настання, то оцінка отрима-

них результатів повинна здійснюватись з їх урахуванням.

Тобто, якщо отриманий шляхом проведення дослідів результат підтверджує об'єктивну можливість обставин, які перевірялися, то він вважається позитивним. Але при цьому слід пам'ятати, що позитивний результат лише підтверджує об'єктивну можливість існування події, яка перевірялась, і свідчить, що вона справді могла відбутися. Водночас, це ще не означає, що саме так було насправді, а тому цей факт у разі потреби необхідно доводити відповідними процесуальними засобами. Тобто позитивний результат слідчого експерименту є лише підставою для висування версії про існування відповідної події.

Що ж до негативного результату слідчого експерименту, то він є категоричним, оскільки свідчить про об'єктивну неможливість в даних умовах обставин, які перевірялися, а тому є доказом того, що цих обставин насправді не могло бути. Водночас такий результат повинен оцінюватися обережно, оскільки неможливість вчинення певних дій або перебігу певних процесів у заданих умовах, якщо вони не безспірні, часто свідчить не про принципову неможливість їх існування в реальності, а про те, що в ході експерименту якісь його умови могли бути не враховані.

Коли ж необхідно встановити зміст певного факту чи обставин або процесу їхнього походження, наприклад, як виникла певна подія чи її сліди, то результати такого експерименту можуть бути або вірогідними, або ймовірними. При цьому якщо шляхом експериментальних дій було встановлено єдино можливий варіант розвитку даної події, то такий результат є вірогідним, а коли результати експерименту дають підстави для висновку, що зміст обставин або процес їх настання міг мати різні варіанти, то такий результат є лише ймовірним.

Список використаної літератури

1. *Белкин Р. С.* Теория и практика следственного эксперимента. – М. : ВШ МВД СССР, 1959.
2. *Ефремова С. В.* Обоснованность следственных действий как гарантия прав и свобод участников процесса: дисс. ... канд. юрид. наук. – Самара, 2005.
3. *Колдин В. Я.* Тактика следственного эксперимента и проверки показаний на месте // Криминалистика. Под ред. А. Васильева. – М. : МГУ, 1980.
4. *Кондаков Н. И.* Логический словарь-справочник. – М. : Наука, 1975.
5. *Коновалова В. О.* Відтворення обстановки та обставин події (Слідчий експеримент та перевірка показань на місці // Криміналістика : підруч. / Кол. авт. : В. Шепітько, В. Коновалова, В. Журавель та ін. / За ред. В. Шепітька. – Х. : Право, 2008.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України. – К. : Юрінком Інтер, 2012.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За заг. ред. В. Гончаренка, В. Нора, М. Шумила. – К. : Юстініан, 2012.
8. Кримінально-процесуальний кодекс України. – К. : ПАЛИВОДА, 2011.
9. Криминалистика. Под ред. И. Крылова. – Л. : ЛГУ, 1976.
10. Настільна книга слідчого : наук. практ. видання для слідчих і дізнавачів / М. Панов, В. Шепітько, В. Коновалова та ін. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2003.
11. *Стратонов В. М.* Автореф. дис. .... канд. юрид. наук. – Харків, 2002.
12. Уголовно-процесуальный кодекс Российской Федерации. – М. : Омега-А, 2004.